

Г. В. Загіка

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА (деякі тенденції та аспекти розвитку)

Людство вступає в XXI сторіччя — сторіччя інформації. Інформатизація протікає на наших очах настільки стрімко, що нерідко лише з запізненням оцінюються її соціальні, економічні, політичні, правові та інші наслідки. Процеси формування інформаційного суспільства впливають на багато елементів державності, торкаються як національних, так і міжнародних систем, соціальних регуляторів відношень держав, народів, юридичних та фізичних осіб.

Що стосується самого слова "інформатика", то воно з'явилося на початку 1960-х років у французькій мові для визначення області автоматизованої переробки інформації. Цей термін є гібридом двох слів "information" і "automatique". У нашій країні ця область розглядалася як частина кібернетики, проте на початку 80-х років термін "кібернетика" став зникати, і терміном "інформатика" стала позначатися значна наукова область, "яка вивчає методи уявлення, накопичення, передавання та опрацювання інформації за допомогою ЕОМ" [2].

Характерним процесом останніх років є поява "галузевої" інформатики в цілому ряді наукових областей. Відбувається швидка актуалізація цих нових напрямків — організуються кафедри і відділи соціальної, історичної, економічної, а також правової інформатики, створюються нові фахи, виходять відповідні підручники і т. ін.

Зупинимося більш докладно на питанні правової інформатики.

Область інтересів правової інформатики включає розробку загальних підходів до застосування інформаційних технологій у правових дослідженнях; створення правових баз даних; за-

стосування інформаційних технологій уявлення даних і аналізу правових джерел; використання інформаційних мереж (Internet і ін.); застосування інформаційних технологій у юридичній освіті.

Теоретичною основою правової інформатики є сучасна концепція інформації і теоретичне правознавство, а прикладною — інформаційні\комп'ютерні технології.

З практичної точки зору правова інформатика може бути визначена, як прикладна юридична наука, що вивчає можливості застосування сучасних засобів опрацювання інформації для вирішення правових задач. Проте правомірно і більш загальне, широке розуміння правової інформатики як науки, що вивчає право з погляду теорії інформації.

Виходячи з сказаного, на наш погляд, під правовою інформатикою слід розуміти, міжгалузеву наукову дисципліну, яка вивчає закономірності процесу інформатизації правової науки та юридичної освіти.

Найбільше практичне значення в цій області сьогодні мають такі основні напрямки:

- створення правових інформаційних систем.

У цій області сьогодні є значна кількість подібних систем, вироблених різними фірмами. Можна назвати такі відомі російські правові інформаційні системи, як "Гарант", "Кодекс", "КонсультантПлюс", "ЮСИС". Подібні системи існують у США ("LEXIS/NEXIS", "Westlaw"), у Німеччині ("Juris") і в інших країнах.

- проблеми формалізації юридичних знань і створення експертних правових систем ("штучний інтелект");

Під експертними системами (або системами, заснованими на знаннях) розуміються програми, що не тільки містять масиви визначених даних і надають засоби пошуку потрібних фрагментів у цих масивах, але й володіють "штучним інтелектом". У роботі по створенню експертної системи беруть участь не тільки програмісти — розроблювачі оболонок, але і спеціалісти в даній предметній області знань — у нашому випадку, юристи, що "передають" свої знання. Сьогодні ці дослідження знаходяться ще на ранній стадії. Можливості людського мозку значно перевершують "інтелект" комп'ютерів. Проте дослідники не втрачають надію на успіх [1].

Існуючі експертні системи орієнтовані не на незалежне досягнення результату — рішення проблеми, а пошук такого рішення в діалозі з користувачем. При цьому відбувається додавання потенціалів двох інтелектів — штучного і людського. Сильною стороною комп'ютеру є можливість збереження великого обсягу фактичних знань, що людиною не завжди легко запам'ятати. Людина ж спроможна давати оцінку придатності тих або інших правил до досліджуваної ситуації, надаючи спрямованість роботи комп'ютеру по відбору "стосовних до справи норм" і оцінці кінцевого результату. Останнє слово завжди залишається за людиною. Експертні системи успішно застосовуються в медицині (постановка діагнозів), виробництві (керування технологічними процесами), освіті. Не дивовижно, що, незважаючи на значну кількість теоретичних розробок в області юридичних експертних систем, практичне застосування знайшло лише невеличку кількість додатків, орієнтованих на окремі, вузькі сфери застосування. Так, Центр комп'ютерів і права університету Еразмус (Erasmus University), що знаходиться в Роттердамі (Голландія) на основі оболонки експертної системи "JURICAS" розробив пропозиції для прийняття рішень про звільнення співробітників підприємств, про визначення термінів попереднього замкнення і по виявленню порушень законодавства

про соціальне забезпечення (social security fraud). Описани створені у Великобританії системи по застосуванню Закону про національність і системи, які використовуються для виявлення схованого збитку (latent damage) [3]. На Україні існують передумови для впровадження подібних систем-консультантів у діяльність правоохоронних органів. До їхнього числа ставиться наявність значного наукового потенціалу в сфері прикладної математики і дефіцит кадрів у правоохоронних органах, низька правова культура більшості населення. На жаль, чинники, що перешкоджають широкому впровадженню таких технологій: недостатня кількість та якість комп'ютерної техніки, низький рівень комп'ютерної писемності, відсутність бюджетних коштів для фінансування, іноді виявляються сильнішими.

- створення навчальних комп'ютерних програм для студентів-юристів, а також тих, хто зацікавлен у придбанні правових знань;

Розвиті країни сьогодні мають програми розвитку систем комп'ютерного навчання юридичним наукам (CALL — Computer Assisted Legal Instruction), прийняті на національному рівні. Комп'ютерні програми в цій сфері виконують дві основні функції: навчання в інтерактивному режимі (при взаємодії того, кого навчають, і засоби навчання) і контроль знань. Ці задачі можуть реалізовуватися єдиним програмним комплексом або різними програмними компонентами. Наприклад, програмний комплекс Quiz-It!, розроблений у Мілані (ICARE Informatica i Comunicazione), який забезпечує створення, керування і фактичне проведення тестів — іспитів на основі тестів із різноманітними відповідями. В умовах недостатньої кількості комп'ютерів важливою особливістю програми є можливість відповідати на тест на папері звичайним олівцем. Шляхом сканування відповідь автоматично вводиться до комп'ютеру, і оцінки виставляються по заданій вивчаючій системі. Комп'ютер опрацьовує дані і повідомляє результати іспиту.

При цьому відпадає необхідність того, щоб кожний хто екзамнується сидів за комп'ютером, а отже, по-перше, можна екзамнувати усіх студентів, а не тільки тих, що мають навички роботи з комп'ютером, і, по-друге, потрібна невелика кількість самих комп'ютерів.

- створення систем підтримки діяльності правоохоронних та судових органів, юридичних служб підприємств та установ, інших державних органів;

Широке використання в практичній діяльності одержали системи підтримки діяльності правоохоронних органів і юридичних служб. Такі системи можна підрозділити на:

- комп'ютеризовані банки даних правоохоронних органів (банки даних о підозрюваних в скоєнні злочинів, про особи, скоївших злочини, о фактах скоєння злочинів і таке інше);

- системи підтримки прийняття рішень (подібні описаним вище консультативним системам для розслідування злочинів);

- системи обліку документів юридичних фірм, включаючи системи підтримки судових процесів, що забезпечують систематизацію і збереження всієї структури процесуальних документів;

- системи підтримки законотворчої діяльності.

Цікавим прикладом систем такого роду є NORMA — handbook — система для упорядкування проектів нормативних актів, розроблена Міждисциплінарним центром філософії, права і правової інформатики для використання в комплексі з базою даних місцевого законодавства Болоньї (Італія). Ця система використовується міським муніципалітетом і забезпечує дотримання всіх технічних вимог до документів (які в Італії встановлені законодавче), і узгодження нових документів із чинним законодавством. Підготовлений за допомогою системи NORMA нормативний акт може бути автоматично, без додаткового опрацювання, включений у комп'ютерну базу даних місцевого законодавства.

- використання електронних комунікацій і засобів захисту інформації (системи шифрування та аутентифікації).

Сучасні засоби зв'язку і захисту інформації застосовуються сьогодні в багатьох областях людської діяльності. Проте в контексті діяльності правоохоронних органів і юридичних служб ці питання набувають визначеної специфіки. Скажемо, у США практично кожна поліцейська машина обладнана комп'ютером, сполученим по мережах щільникового радіозв'язку з банками даних по автомобілях, підозрюваним злочинцям, зведеннями по зброї і т.п., що ведуться на федеральному рівні і у всіх 50 штатах. Це дозволяє поліцейським ефективно вирішувати складні оперативні питання, базуючись на достовірній інформації.

Усе більше застосування знаходять електронні засоби комунікації — електронна пошта, телефакси. Вони отримують такі важливі якості, як зручність, оперативність і дешевизну. Деякі клієнти на Заході вже потребують від своїх юристів, щоб для зв'язку з ними використовувалася саме електронна пошта. Втім, нові технології передачі інформації застосовуються не тільки в юридичній практиці, але й у сфері державного керування [4].

Хотілося б, щоб і Україна не залишалася осторонь від прогресу в цій сфері. Прикладні комп'ютерні технології можуть внести гідний внесок у справу створення в нашій країні правової держави.

Література:

1. Абинов А.Г. Человек или машина? Возможности вычислительных машин. - М.: "Знание", 1989. — 48 с.
2. Поздняков А.И. Информатика как комплексная научно-техническая дисциплина. //Вопросы философии. 1986, № 5
3. Попов Э.И. Экспертные системы. М., Наука, 1987.
4. Эдвард Джонс и Дерек Саммон. Библия пользователя Microsoft office professional. Диалектика. Киев. 1996.